

KANSALLISMUSEO
NATIONALMUSEUM

Mäccmõš, maccâm, máhccan

KOTIINPALUU
HEMKOMSTEN
THE HOMECOMING

31.10.2021
– 27.2.2022

KANSALLISMUSEO.FI

SIIDA

Mäccmõš, maccâm, máhccan – hemkomsten

Repatriering betyder återlämnande av ett kulturarv till dess ursprungsland, rätta ägare eller deras arvtagare. Den samiska samlingen som Finlands nationalmuseum haft i sitt ägo har påbörjat sin hemresa till Sápmi, tillbaka till platsen där samlingen hör hemma.

Den samiska samlingens drygt 2200 föremål bär med sig otaliga berättelser om dem som skapat, ägt och samlat dem. Framför allt uppvisar berättelserna betydelsen av läsförmågan: där en finsk forskare i årtal måste leta fram information om föremålet kan en same på ett ögonblick tolka in form, material och teknik.

Ursprungsfolkets relation till landet vill man ständigt sätta under luppen. Bandet mellan samisk kultur och traditionella samiska marker kan inte brytas loss från varandra. Kulturen lever av landet, landet talar genom kultur, och endast de som talar kulturens språk kan förstå budskapet som landet förmedlar.

Repatriering uppstår inte bara av att föremålet byter ägare – den uppstår av mötet mellan missgrepp i det förflutna och gamla bördor. Vi måste lära oss att betrakta vår gemensamma historia ur båda folkens synvinkel. Vi måste lyssna till den röst som vi i årtal har tystat ner.

Samlingen som länge varit borta hemifrån har påbörjat sin resa till Sápmi. Blickarna riktas nu mot världen där otaliga föremål, som tillhört samerna och andra ursprungsfolk, väntar nu otåligt på sin tur att återvända hem.

En hyllning till samisk kultur

Utställningen Hemkomsten berättar om repatriering, det vill säga återföring av ett kulturarv. De samiska föremålen, som nästan under tvåhundra år insamlats till samlingarna vid Finlands nationalmuseum, återförs till Sápmi, till Samemuseet Siida.

Utställningen Hemkomsten berättar om ett samarbete, en ny tid och en attitydsförändring.

I grund och botten berättar utställningen om kärlek och omtanke, ty föremålen har tillverkats med kärlek. Återföringen av föremålen väcker känslor. Utställningen blottar frågor förknippade med insamlingen av föremålen, och de förmedlar även smärtsamma känslor och hållningar. Samtidigt kan vi vara lyckliga över att denna ytterst värdefulla samling finns.

På Samemuseet Siida är man glad över hemkomsten av föremålen. Repatrieringen möjliggör visning och forskning av föremålen inom det samiska samhället samt återföring av kunskap och återupplivning av kompetens. De samiska föremålen får större betydelse när samerna själva äger dem. Tillbaka till sina rötter väcks föremålen till liv.

Återföringen är en känslig process även för Finlands nationalmuseum. Det betyder att vi måste se det förflutna med nya ögon och ifrågasätta de invanda berättelserna. Det är gripande att se hur det runt föremålen som väntar på hemkomsten börjar uppstå berättelser, och generationers historia börjar åter speglas på föremålens ytor.

Utställningen är en hedersbetygelse för samiskt kulturarv. Innan föremålssamlingen är åter hemma fortsätter de berätta sitt budskap ännu en tid här i söder.

Samtidigt som repatrieringen och utställningen om den är resultat av ett långvarigt samarbete mellan Samemuseet Siida och Finlands nationalmuseum är det även början på något nytt. När grunden är på plats, börjar byggandet.

Elina Anttila, överdirektör, Finlands nationalmuseum

Sari Valkonen, museichef, Samemuseet Siida

Återföring av föremål: bilden för en ny tid

Ursprungsfolken har rätt att förvalta och visa upp sin egen kulturtradition i egna museer.

Repatriering eller återföring är både ett begrepp och ett fenomen enligt vilken ursprungsfolken har rätt att administrera och ställa ut eget kulturarv i egna museer. Repatriering är förknippad med en större förändring i tänkesättet och en uppgörelse med historia gällande nationalstatens bildande. Vad gäller samer betyder repatriering frivillig återföring av föremål i museisamlingar till samiska institutioner. Repatrieringsprocessen mellan Finlands nationalmuseum och Samemuseet Siida är ett resultat av mångåriga diskussioner mellan dessa två museer.

Föremålen som ska återföras har en stor betydelse för ursprungsfolken vars historia sällan har skrivits ner i en litterär form. Föremålen innehåller kunskap om förmödrar och förfäder, deras världsbild, traditioner och praktiska färdigheter. Föremålen svarar även på frågor ur ett bredare filosofiskt perspektiv, till exempel om mänsklighet och människans anknytning till landet, och att känna igen sig i den långa generationskedjan.

Ända sedan 1960-talet har ursprungsfolken rest sig för att försvara sin rätt att förvalta sitt kulturarv och krävt repatriering av samlingar som finns i museer och institut. Under 2000-talet har diskussioner intensifierats vilket har lett till att föremål redan återförts.

År 2011 startades i Norge en kartläggning vilket ledde till att Kulturhistorisk Museum och Norsk Folkemuseum bestämde sig att återföra 50 % av sina samiska samlingar till Norges samemuseer. Processen fick namnet Bååstede (sydsamiska för tillbaka). Utställningen invigdes i Trondheim år 2017 när samerna firade den första nordiska samekonferensens 100-årsjubileum. Inbjudna gäster var även överdirektör Elina Anttila från Finlands nationalmuseum och Museiverkets dåvarande generaldirektör Juhani Kostet. De blev inspirerade av utställningen och bestämde sig för att börja med konkreta åtgärder för att återföra den samiska samlingen vid Finlands nationalmuseum till Samemuseet Siida.

I Sverige har man i viss mån diskuterat om att repatriera de samiska föremålen som finns i museernas samlingar, men diskussionerna har ännu inte lett till återföring.

Museerna i Finland har inte så stora samiska samlingar. Det beror troligtvis på att kulturarv från samer som en gång i tiden bodde inom nuvarande Finlands gränser har före Finlands självständighet år 1917 samlats in i museerna i Sverige och Ryssland. Av Finlands övriga museer har Museicentret Vapriikki, Tavastehus stadsmuseum och Finlands skogsmuseum Lusto donerat sina samiska samlingar till Samemuseet Siida.

Eeva-Kristiina Harlin, repatrieringsforskare, projektledare, Samemuseet Siida

Förmödrarnas maktmössa – kraften i återföringen

Ládjogahpir, av vilken folk i det omgivande området har använt namnet hornmössa, var en huvudbonad som samiska kvinnor använde i områden Finnmark, Utsjoki, Enare och Enontekiö. Utifrån artiklar, beskrivningar, målerier och fotografier om mössan kan man anta att mössan har använts ända sedan 1750-talet och fram till i början av 1900-talet. Orsaken till att man slutade använda mössan är troligen leastadianrörelsens ideal om anspråkslöshet. Mössans rikliga dekorationer och starka utseende ansågs vara olämpligt. Samiska kvinnor som verkade inom leastadianrörelsen hade en aktiv roll i att överge mössan. Efter att hornmössan inte längre användes började samiska kvinnor använda en huvudbonad, jollegahpir, som följde huvudets former och satt tättslutande kring ansiktet, vissa ersatte mössan med en huvudduk.

Bildkonstnären Outi Pieski och forskaren Eeva-Kristiina Harlin har i sitt konst- och forskningsprojekt studerat ládjogahpir-mössan och dess omväxlande historik, arv och återanvändning. Harlin och Pieski har besökt olika museer och deras samlingar och arkiv både i de nordiska länderna och i Europa. Dessutom har de lett workshops där samiska kvinnor tillsammans har tillverkat mössor med nya tekniker med hjälp av mössmönster som man fått fram tack vare föremålsstudierna. I dessa workshops har de delat med sig av handarbetskunskap, värderingar, tankar och drömmar som en del av återupplivningen av mösstraditionen. Till följd av projektet har det uppstått vetenskapliga presentationer, artiklar, performans, konstverk och konstutställningar. Projektet och dess resultat har Harlin och Pieski tillägnat de samiska kvinnorna.

Eeva-Kristiina Harlin, repatrieringsforskare, projektledare, Samemuseet Siida
Outi Pieski, bildkonstnär

Bevarande av kultur som dömts till glömska

År 1889 antecknades i anslutning till de samiska föremålen en notis: "Såsom någon synnerlig brist torde ej böra kännas den omständigheten, att i nedanstående förteckning ej kunnat uppgifvas, från hvilken trakt hvarje af de uppräknade föremålen äro, då såsom känt, de egentliga Lapparnas antal och område är ganska litet." (fil. kand. Benjamin Anneberg). Denna attityd bidrog för sin del att de samiska föremålen insamlade i museet förlorade förbindelsen med kulturen som hade skapat dem.

Den samiska samlingen vid Finlands nationalmuseum består av drygt 2200 föremål som har insamlats under åren 1830-1998. Samlingen består i huvudsak av klädedräkter och smycken, hushållsföremål samt utrustning förknippad med förflyttning och transport. Samlingen berättar om samisk kultur men även om uppfattningar som majoritetsbefolkningen haft om samisk kultur. Samlingen berättar om sin tids ideologier och forskningsinriktningar samt finska museiarbetets tidiga skeden.

På 1800-talet insamlades samiska föremål ännu inte systematiskt. Vetenskapliga sällskap, universitet och studentnationer mottog till sina samlingar enstaka föremålsdonationer, som hade sitt ursprung hos ämbetsmän, språkvetare, folklorister och privatpersoner som hade verkat i Lappland. Man ansåg det samiska vara en enhetlig kultur men som redan var på väg att försvinna.

Den livligaste tidsperioden för insamlandet av de samiska föremålen började år 1894 när de utspridda museisamlingarna samlades i nationalromantikens anda inom Statens historiska museum som sedan år 1917 är känt som Finlands nationalmuseum. Tidsperioden fortsatte ända till andra världskriget och den präglades av insamlingsresor och expeditioner till Sameland. Särskilt uppmärksammades Petsamo och skoltsamernas kultur som på den tiden ansågs representera "den allra äldsta och ursprungliga egenarten av Lapplands folk".

På 1970-talet definierade forskaren Martti Linkola vid Finlands nationalmuseum på nytt grunderna för insamlandet av den samiska samlingen. Det ansågs att man inte längre kunde insamla de för samiska kulturen viktiga historiska föremålen inom samiska områden. I stället började man anskaffa till samlingarna nya produkter inom handarbete och konsthandarbete där inspiration hade inhämtats från gamla samiska föremålssamlingar. Det huvudsakliga lagringsansvaret för samisk kultur övergick till Samemuseet Siida som öppnades 1998. Samtidigt upphörde den aktiva insamlingen av samiska föremål i Finlands nationalmuseum.

Raila Kataja, Finlands nationalmuseum, intendent för de etnologiska samlingarna

”Världens mest forskade ursprungsfolk”

Fortfarande på 2020-talet talas det i Finland om hur lite vi vet om samerna. Och ändå har forskare under århundraden försökt hitta ett tillfredsställande svar på frågan ”vilka är samerna”. Våra nationella institutioner är fulla av historiska beskrivningar om samer och hyllorna svämmar över av föremål som tillhör samerna. Arkiv, publikationer och studier är proppfulla på bilder av samer vars uttråkade blickar frågar:

Vad letar du efter? Söker du svar på det ”mystiska”, ”Laplandsmagin”, det ”inåtvända samhället”? På sådana frågor har vi inga svar.

Som svar på alla frågor och fantasier som riktas mot samerna kan vi berätta att de är ett arktiskt ursprungsfolk på cirka 100 000 personer vars traditionella länder, Sápmi, breder ut sig över fyra staters gränser. De traditionella samiska näringsgrenarna som renskötsel, fiske, jakt och handarbeten är grunden för nio utrotningshotade samiska språk. Man växer upp till en same, och den samiska kulturen tillägnar man sig genom att leva i en samisk gemenskap. Det är dags att uppdatera fantasierna om samerna att motsvara den samiska verkligheten – inte döende utan levande, inte andras utan egen, inte finsk utan samisk.

Mihku-Ilmára Mika Petra // Petra Laiti, same

Uppbyggande av föreställningar

Museets roll som skapare av samiskt uttryck har varit betydelsefull eftersom utställningarna har för många varit den enda beröringspunkten för samisk kultur.

En stor del av den samiska samlingen vid Finlands nationalmuseum är insamlad under en tid då Finland som nationalstat sökte sin identitet. Den centrala tanken på den tiden var ett enat folk i vars historia det samiska och övriga minoriteter ansågs passa dåligt. Till den samiska samlingen insamlades föremål som i första hand definierade finskhet, och i utställningar vid Finlands nationalmuseum presenterades den samiska kulturen som en avskild helhet i den gemensamma nationella berättelsen.

Finlands nationalmuseum har sedan det öppnades för drygt hundra år sedan i sina utställningar visat samisk kultur. Museets roll som skapare av en nationell samebild har för många varit betydelsefull eftersom utställningarna varit den enda beröringspunkten till den samiska kulturen. Utställningarna har dock genomförts av museets forskare och insamlare och därför har utställningarna representerat mer om majoritetens uppfattning om samer än den äkta samiska kulturen. Föremål som valts ut till utställningarna har gjort att bilden av det samiska har stagnerat – ofta visas samma föremål som vid insamlingstiden hade tolkats representera det tidigaste, och på det sättet som det mest äkta samiska. Finnarnas föreställning om samerna – och uteslutning av samernas egen röst – har präglat sättet att presentera den samiska kulturen under vår gemensamma närhistoria.

Raila Kataja, Finlands nationalmuseum, intendent för de etnologiska samlingarna

Exotifiering, assimilering och rasism: arvet efter den finska kolonialismen

Man har aktivt försökt införliva eller tvångsassimilera samerna till finnar.

I Finland har samerna länge ansetts vara ett lägre stående folk och en döende kultur. Ändå har majoriteten genom tiderna intresserat sig för samerna som ett mystiskt nordiskt folk. Den samiska kulturen har tolkats i en främmande omgivning och utifrån utomståendes synvinkel där den samiska kulturen har visat sig som en färggrann och exotisk främling. Samtidigt har man aktivt försökt införliva eller tvångsassimilera samerna till majoritetsbefolkningen finnar.

I Finland har samernas assimilationspolitik aldrig skrivits in i lagen som i Norge. Samernas införlivande till finnar har dock skett trots att det fortfarande i dag ofta förringas. Den samiska tvångsassimileringen visar sig i historien bland annat genom språkpolitiken som Finlands skolväsende har bedrivit – de samiska barnen fick inte använda sitt modersmål i skolan och då försvagades barnens kunskaper i modersmål och samtidigt i kulturkompetens, och till och med blev förlorade. Även landanvändning i Sápmi och de samiska traditionella näringarna har under århundraden blivit föremål för påtryckningar och åtgärder som har försvagat samernas möjligheter att leva av de traditionella näringarna.

Genom århundraden har den samiska kulturen forskats, tolkats och presenterats genom föremål som insamlats inom Sápmi. Genom föremål som avlägsnats från sin ursprungliga miljö har man ofta skapat fortfarande existerande stereotypiska och rasistiska föreställningar om samerna. Situationer där man missbrukar den samiska kulturen uppstår regelbundet i media trots att samerna länge har försökt öka majoritetens kunskap om det samiska och respekt för samiska kulturnormer. Genom repatrieringar kan samerna själva berätta sin egen historia, skapa föreställningar om sin kultur och förmedla kunskapen vidare till kommande generationer.

**Boles-Ovllá Ovllá Juha Ánne // Anni Guttorm,
Amanuens med ansvar för samlingarna, Samemuseet Siida**

Därför att det är rätt och riktigt

Samemuseet Siida och Finlands nationalmuseum vill vara en vägvisare för övriga museer. Repatriering är ett reelt och genomförbart alternativ. I detta fall har vi tillsammans kommit överens om återföringen, lösningen har känts rätt ur allas synvinkel. Detta har burit oss i den långa processen vars många faser har krävt tätt samarbete och planering.

Siidas och Finlands nationalmuseums gemensamma projekt får även stor internationell betydelse eftersom samlingen återförs nästan i sin helhet till Sápmi. Återföringens symboliska värde styrks av att återföraren är ett nationellt och statligt museum. Beslutet att frånträda den gemensamma kulturegendomen är inte bara museets utan även statens.

Återföringsfallen runt om i världen är alla olika. Som bäst skapar även själva processen syftet med återförandet – omvärdering av historia, etiskt och gemensamt ansvarstagande och erkännande av de kulturella rättigheterna. De nordiska och europeiska museerna har fortfarande omfattande samiskt kulturarv i sitt ägo. Till och med 50 000 samiska föremål finns i andras än i samernas ägo.

Vi önskar att utställningen Hemkomsten ökar kännedom om och värdesättande av samisk kultur så som samerna själva vill berätta den. Den samiska synvinkeln om samlingen är annorlunda än de tolkningar som museets finska synvinkel har visat.

Denna utställning lyfter fram kulturarvets betydelse för människan och även för identiteten i allmänhet. Föremålen är inte endast föremål, de är en del av våra rötter, en del av vårt kulturarv, en del av vår historia. I återförandet är det fråga om den kulturella beständigheten. Det är allas vårt gemensamma intresse att var och en har möjlighet att förstärka sin kulturella identitet.

Elina Anttila, överdirektör, Finlands nationalmuseum

Sari Valkonen, museichef, Samemuseet Siida

Föremålens berättelser och vardagens värde

Museisamlingarna är viktiga för ursprungsfolken trots att samlingar ofta har en problematisk historia. I samlingarna har bevarats en betydande del av ursprungsfolkens, som samernas, kulturarv. I repatrieringsdiskussioner betonas ofta betydelsen av de heliga föremålens återförande. I praktiken har dock repatrieringsprojekten visat att den största intressen ofta riktas mot de praktiska vardagsföremålen.

Projektet Láhppon duojit, de förlorade handarbeten, genomfördes av samiska handarbetsföreningen Sámi duodji ry åren 2014–2015. Projektets mål var att förena samernas moderna handarbetskunskap och -kompetens samt de samiska samlingarna vid Finlands nationalmuseum. På detta sätt återupplivades gamla tekniker och mönster genom att modernisera och anpassa dem till samtiden.

Kulturens interna återupplivning

I projektet deltog fem samiska duojáre eller hantverkare av olika åldrar och kulturområden. De besökte Museiverkets centrallager för att undersöka de särskilt sällsynta föremålen som finns i Finlands nationalmuseums samiska samlingar. Inspirerade av dessa föremål utarbetade handarbetarna en plan för ett nytt eller nya föremål som de tänkte tillverka inom projektet. Handarbetarna ville se föremål före världskrigen som representerade modeller, mönster och tekniker som nu för tiden är sällsynta eller till och med försvunna. Detta gör samlingen mycket betydelsefull och viktig för samerna.

I utställningen visas föremålen tillverkade inom projektet tillsammans med föremål som inspirerat dem. De tidigare generationers kunskap förenas med den nutida, konstfärdiga, moderna och från traditioner inhämtade samiska handarbetskunskapen.

Eeva-Kristiina Harlin, repatrieringsforskare, projektledare, Samemuseet Siida